

ЕТНОКУЛЬТУРНА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ТИПУ УКРАЇНЦЯ-СЛОБОЖАНИНА

Паньок Тетяна Володимирівна,

кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук
Харківський національний педагогічний університет

імені Г.С. Сковороди

e-mail: panyokmi@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4026-4724>

Анотація

Повномасштабна війна Росії проти України поділила світ на «до» та «після» й змусила багатьох українців передивитися своє ставлення до мови, держави, змінити цінності та переглянути погляд на деякі історичні процеси. Однак, російська агресія почалася не 24 лютого 2022 року, а набагато раніше починаючи з експансії Івана III, коли на межі XV–XVI століть Чернігово–Сіверські землі, у тому числі й Дике Поле (сучасна Слобожанщина), перейшли у володіння Московської держави. Активне заселення Слобожанщини розпочалося у XVII столітті у період Хмельниччини. Політичні і соціально–релігійні події в Україні підштовхували окрему частину українських козаків до заселення території «Дикого Поля». На той час Московія була зацікавлена у створенні захисної оборонної лінії своїх кордонів від турецько–татарської агресії і переселенцям надавалися певні пільги. Поряд з українськими слободами розміщалися і російські поселення. На характер взаємовідносин між українцями та росіянами впливали ті форми соціально–економічного побуту, які були ними засвоєні в Задніпров'ї: козацький становий розподіл, освітнє та релігійне життя, укладання шлюбу та інше. Схарактеризовано, що у результаті різноманітних впливів, взаємовпливів, асиміляції сформувалися культурно–етнографічні та духовно–релігійні особливості регіонального типу слобожанина (народнопоетичне світобачення, звички, культура, фольклор, християнська канонічність тощо), що відбилися в ментальних відмінностях українців та росіян.

Ключові слова: історія України, Слобожанщина, Дике Поле, етнокультура, тип українця, черкаси, козаки

Загальна постановка проблеми.

Слобожанщина (Слобідська Україна) – історико-географічна область, яка охоплює території сучасних Харківської, частково Сумської, Донецької, Луганської, Воронезької, Курської областей. Назва «Слобідська Україна» проіснувала з невеликими перервами до 1835 року, коли ця територія була перейменована на Харківську губернію.

З кінця XVI століття Слобідський регіон починає піддаватися посиленій колонізації, яка йшла з двох протилежних сторін – з півночі, з Московської держави, та з південно-західного регіону України. І хоча етнічний склад за період колонізації був досить пістрявим, абсолютну більшість складала українці, які перетворювали цей край в культурну область Московської держави, створюючи оригінальну місцеву етнокультуру.

Осідаючи в найбільш небезпечних для кордонів Московської держави місцях, указаних її урядом, «черкаси» (офіційна назва українців-переселенців у Московії) зводили фортеці, монастирі, храми, будинки дотримуючись традицій української народної дерев'яної архітектури, що відзначалися великим творчим розмаїттям.

На характер взаємовідносин між українцями та росіянами впливали ті форми соціально-економічного побуту, які «черкаси» засвоїли в Задніпров'ї: козацький становий розподіл, освітнє, релігійне життя, укладання шлюбу тощо. Внаслідок суспільно-історичних подій на теренах Слобожанщини сформувався свій етнічний тип слобожанина-українця зі своїм психічним складом, народнопоетичним світобаченням, звичками, культурою, фольклором, християнською канонічністю, що закладалася протягом віків.

Мета наданої статті – показати як відбувалося формування регіонально-культурного типу слобожанина на тлі історичних процесів XVII століття, та дослідити ментальні відмінності українців на території Слобожанщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Про перших слобожан, їхній побут і вірування надруковано чимало етнографічних розвідок. Писали про них Д. Багалій, В. Каразін, Г. Квітка-Основ'яненко, Є. Редін та інші. На думку харківських

істориків такі видання як: «Топографическое описание» П. Загоровського (1788 р.) та «Военностатистическое обозрение капитана Мочульского» (1850 р.) найповніше розповідають про життя перших колоністів.

Одним з перших заселення земель Слобожанщини ґрунтовно дослідив та задокументував відомий харківський історик, академік Д. Багалій. Це такі його роботи, як: «Історія Слобідської України», «История города Харькова за 250 лет его существования, с основания 1655-го по 1905-й год», «Материалы для истории колонизации и быта Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губернии», «Украинская старина», «К истории заселения степной окраины Московского государства (Переселение черкас из Польши в Московское государство)». Уважаємо, що більшість сучасних досліджень про Слобожанщину, описів про процеси міграції українців, вивчення етнографії перших поселенців базуються саме на цих роботах науковця.

Також чимало корисних відомостей про розвиток художньої культури краю в період його формування у XVII–XVIII століттях міститься в праці «батька харківської археології» Філарета Д.Г. Гумілевського «Историко-статистическое описание Харьковской епархии». З дивовижною працелюбністю зібрав він всі доступні йому історико-статистичні відомості про етнічний склад міст і селищ Харківської єпархії, вперше задокументував релігійні звичаї нашого краю, оприлюднив чимало старовинних документів. Зібраний ним матеріал важливий в науковому відношенні, як фундаментальний для вивчення історії культури регіону.

Значний етнографічний матеріал про особливості перших поселенців Слобожанщини, про їхні традиції, світогляд, звичаєві права міститься у працях М. Сумцова: «Слобожани: історично-етнографічна розвідка», «Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України» та ін.

З сучасних дослідників-краєзнавців варто назвати праці Л. Жванко, В. Маслійчука, А. Пармонова, В. Скирди, О. Титар та ін.

Контури щодо історії заселення Слобожанщини, її духовного, соціального розвитку, погляд на історично-культурне довкілля

від побутових навичок до способу самовираження в соціумі та політичних аспектах розкриваються в праці відомого українського історика Наталії Яковенко «Нарис історії середньовічної та модерної України».

Виклад основного матеріалу.

З'ясуємо звідки пішли слобожани і що лежить в основі їхньої ментальності сьогодні. Особливо це потрібно знати і усвідомлювати у зв'язку з останніми подіями російської агресії на теренах України. А також постійною історичною фальсифікацією, яку проводить російська федерація. Бо значна частина території Слобожанщини, про яку ми будемо згадувати у цій статті, опинилася за межами теперішньої України і вважається російською територією. Бурхливі події 1918–28-х років змінили територію Слобідської України: частина Сумських земель, а також окремі поселення Белгородської, Курської території, що у свій час були заселені козаками-українцями відійшли до радянської росії. Наприклад, Гайворон, Рокитне, Борисівка та інші території – це етнічні українські землі.

Тож історія Слобідської України цікава й багатогранна своїм корінням що сягає в глибоку давнину, до так званої ямково-гребінцевої кераміки. На місцях прадавніх городищ археологи знаходили численні предмети скіфської та сарматської доби, рештки ранньослов'янських поселень. Протягом X століття територію Слобожанщини колонізує слов'янський племінний союз сіверян, що взаємодіяв із сильною Київською державою. Починаючи з XI століття на слобідських землях утворюється одна з найбільших половецьких держав із столицею в місті Шарукані (територія сучасної Харківщини) [16, с. 72–78].

Найвизначнішою пам'яткою краю є Донецьке городище – місто Донець, яке згадується в Іпатівському літопису (1185) у зв'язку зі втечею Новгород-Сіверського князя Ігоря з половецького полону. З 1243 року половецька держава потрапляє під владу монголів, і з пануванням Золотої орди землі басейну Сіверського Дінця перетворюються на «Дике Поле», фактично тривалий час залишаючися незаселеними.

Експансія, здійснювана Іваном III, призвела до того, що на межі XV–XVI століть Чернігово-Сіверські землі, у тому числі й Дике Поле,

перейшли у володіння Московської держави. З кінця XVI – початку XVII століття Слобожанщина обіймала землі сучасних Харківської, східної частини Сумської (до р. Сейму), північних частин Донецької (до р. Бахмутки) та Луганської (до р. Айдару), південно-східних частин Воронежської (від м. Коротоояка до м. Богучара), південно-західної частини Белгородської (м. Грайворон, Хотмизьк), південної частини Курської (м. Глушкове, м. Суджа) областей [8, с. 55].

Іntenсивно Слобожанщина почала заселятися за доби Хмельниччини, коли московський уряд запровадив регулярну сторожову службу від нападів кримських татар. Їх створення, а також проникнення відхідників сприяли освоєнню Дикого поля. Випереджуючи політичне об'єднання з Московською державою, українці вже з початку XVII століття стихійно біжать з Правобережної України на Слобожанщину.

З багатьох історичних джерел можна виокремити декілька значних хвиль еміграції українців на слобожанські землі. За московськими державними актами, українцівколоністів тоді називали «черкасами» (тобто козаками). А гетьманська Україна називала їх «викотцями», тобто людьми, які рвали усі свої зв'язки з колишнім місцем перебування в Україні і йшли на нові території, що були незаселені.

Формально землі майбутньої Слобожанщини належали московському царю, але фактично вони були нічийними – Дике Поле. Тож Величезні території на Південь до Причорномор'я й на Схід майже до Волги були заселені українцями [15].

Перший головний потік переселення відбувся в 1617 році, коли близько 10 000 козаків залишили Наддніпрянську Україну і прийшли на береги Дінця.

Друге велике переселення сталося 1638 року, під керівництвом гетьмана Якова Острянина (Яцька Остряниці), який разом зі своїми козаками заснував Чугуївську фортецю [1, с. 244].

Протягом 1640–1644 років триває надходження невеликих груп біженців з Правобережної України. До середини 40-х років XVII століття 1247 сімей перейшло на Слобожанщину й оселилося по берегах річок Охтирки, Харкова, Дінця. З цією хвилею переселенців

укорінилися в нашому краї такі дворянські родини, як Захаржевські, Кондратьєви, Лесевицькі. Людський плін не припинявся до 1648 року [3, с. 3].

Українські літописи розповідають про вихід значної кількості українців із Правобережної України на Слобожанщину у другій половині XVII століття. Так, у 1651 році лише безсімейних козаків прийшло на Слобожанщину понад 500 чоловік, а 1654 року тут уже налічувалося понад 80 000 мешканців чоловічої статі [1, с. 244].

У літописі Граб'янки пишеться: «наказав іти з міст (Б. Хмельницький. – Т.П.), наказав кидати все нажите й рушити на Полтавщину, а також за кордон у Велику Росію і там селитися містами. Ото відтоді і беруть початок Суми, Лебедин, Харків, Охтирка і всі слободи аж до Дону. Заселяли їх козаки» [7, с. 14].

Як доказ цих слів можна вважати переїзд селян селища Вільшани Богуславської, що на Київщині, під проводом сотника Семена Ковалевського на землі Слобожанщини і заснування на них поселення з однойменною назвою (нині це село Вільшани Дергачівського району Харківської області) [4, с. 431].

За «хронологічним описом Харкова» (1767), перший харківський осадчий Іван Каркач, подібно до чугуївських та острогозьких сотників, привів на територію Харківського городища українців і заснував близько 1654–1656 років місто Харків [1, с. 427–428].

М. Сумцов у своїй книжці «Слобожани» писав, що «Харків у 1655 році складався виключно з козаків, яких було 587 чоловік, поділених на 6 сотень, з отаманом Іваном Кривошликом, а якщо додати ще жінок та дітей, приблизно буде 1,5–2 тисячі людей» [12, с. 12–13]. Перші козацькі реєстри рясніють українськими прізвищами ремісничого походження: Коваль, Котляр, Кравець, а також іншими: Юско Хороший, Юско Кривий, Васка Хміль, Миско Кубрах, Клим Стріха тощо [12, с. 12–13].

Відомий український мистецтвознавець Стефан Таранушенко наголошував, що на Слобожанщину зійшлися переселенці з усіх областей України – від Галичини до Полтавщини, від Холмщини до Поділля, за соціальним станом – представники всіх верств тогочасної гетьманської України [13, с. 12].

Видатний історик Михайло Грушевський зазначав, що ціною заселення Слобідської України було втрачено українську державність у другій половині XVII століття. Знелюднене Дике поле перетворилося на квітучий розвинений край завдяки великій кількості переселенців. Проте цей людський ресурс був тим компонентом, якого не вистачило для здобуття Україною повної незалежності [15].

У результаті стихійного переселення козаків на Слобожанщину, виникли такі українські поселення, як Харків, Ізюм, Зміїв, Богодухів, Куп'янськ, Слов'янськ, Суми, Лебедин, Охтирка та багато інших. Тож на землях Слобожанщини запанував козацький поділ на полки та сотні, що відповідало військовій організації Запорізької Січі та адміністративному устроєві Гетьманщини. Російська влада не тільки не дбала про збільшення росіян у слободах, а навпаки, де потрібно, зменшувала їх кількість, керуючись не стільки політичними мотивами, як інтересами самої колонізації. На початку заселення Московія більше пильнувала про безпеку своїх кордонів і тому направляв українців туди, де в них відчувалася більша необхідність, слідкуючи за тим, щоб укріплення будувались у найбільш небезпечних місцях на татарських перелазах.

Наприклад заснований з кінця XVI століття Святогірський монастир, по суті, виконував роль сторожової фортеці Російської держави для оборони від кримських татар на південній межі слобідськоукраїнської фортечної лінії [14, с. 144].

Російське населення слобідськоукраїнських міст складалося тільки з військових; зрідка траплялися серед них посадські люди та селяни [1, с. 247].

Московський уряд ставився до українців з недовірою, тому в кожному місті Слобожанщини стояв російський гарнізон. Про цю політичну особливість російський історик С. Соловйов у книзі «История России с древнейших времен» писав: «У Москві «черкашенин» (тобто українець. – Т.П.) стало синонімом зрадника. Московський воєвода вирушав у Малоросію як у країну, де все кипіло зрадою, де він не міг покластися ні на кого, де в кожному мешканці він бачив людину, яка задумує проти нього щось недобре й очікує, щоби витягнути ніж ізза пазухи» [9, с. 188].

Московські воєводи не могли примиритися з привілеями колоністів-українців, які на початку заселення мали більше вільностей, ніж московські служилі люди. Так, право роздачі земель козацьким громадам належало представникам центральної влади, а їх розподіл поміж окремими особами залежав від місцевого козацького правління [1, с. 568]. Перші жалувані грамоти, що надавали пільги українцям на Слобожанщині почав видавати Олексій Романов другий московський цар. Грамоти забезпечували право на місцеве самоврядування, вільне володіння землями, безмитну торгівлю або промисли. За цими грамотами обов'язком українців-слобожан були боротьба з татарами і забезпечення системи охорони – будівництво фортець, місцевих укріплень тощо.

Таким чином, на Слобожанщині поступово утворювалося два правління: російськими служилими людьми завідували воєводи та прикажчики, а українцями – їх виборні голови; проте, надаючи значну волю слобідським козакам, московський уряд підпорядкував їх безпосередньо белгородському воєводі.

У другій половині XVIII століття політика Росії була спрямована на тотальну русифікацію українців-слобожан. Як зазначає Т. Паньок, Катерина II секуляризувала монастирські маєтки на Слобожанщині, більшість церковних земель перетворила на державну власність, частину українських монастирів, храмів просто зруйнувала, поступово перетворивши Слобожанщину на звичайну московську провінцію [7, с. 17–19].

Відомості в літературі про тогочасне суспільне життя дають змогу відтворити світовідчуття і світобачення різних верств населення, у середовищі яких сформувалося своєрідне «етнічне» поле, яке сприяло розвитку української ментальності [16, с. 102].

Одним з перших, хто звернувся до питання: «Яку ж натуру і риси характеру мали слобожане?» був Д. Багалій. На його думку, слобожани: привітні; змовчать, але не підуть у сварку, але й не зігнуться, навіть перед тим від кого залежать; більш здатні до мистецтва, до розуміння краси, на відміну від великороса який більш схильний до ремесла; працьовитий, чесно виконує обіцянки, розсудливі, не схильні до пияцтва та розбишацтва [2, с. 136].

Проте ще у «Топографическом описании Харьковского наместничества» П. Загоровський підкреслював відмінність звичаїв українців і росіян: «Селение украинское отменный кажет вид... Белые, чистые и светлые избы, или хаты, сады, огороды свидетельствуют об их образе жизни, отличном от других людей... Дух европейской людскости, отчужденный азиатской дикости, питает внутренние чувства какимто услаждением, дух любочестия, превратясь в наследное качество жителей, предупреждает рабские незриновения и поползновения, послушен гласу властей самопреклонно без рабства. Дух общего соревнования препинает стези деспотизма и монополий... Государственный поселянин уподобляется городскому, не подл, не презрен и в скудости; городской житель, священник, приказчик и мещанин, не устраниаясь от поселянина, прикосновенны другою рукою дворянину, по мыслям, воспитанию, обхождению, пище, одежде, жилищу» [2, с. 36–37].

Відомий слов'янофіл І. Аксаков наголошував на такій характерній для українців рисі, як демократизм: «В Малороссии нет такого резкого разделения сословий по занятиям, как в Великой России, нет такого разъединения, какое существует в последней между образованным сословием и простым народом.

Небогатый пан, казак, хуторянин, гильдейский купец, мещанин, все живут на один лад, одним образом жизни, говорят одним языком. Женщины ещё меньше носят на себе отпечаток своего звания: природная грация, вкус к изящному, художественный склад мысли, донельзя доведенная утонченность в области чувства (что доказывают песни) – равно присущи всем малороссиянам и заслоняют недостаток образования; тогда как в России купчиха есть явление типическое и резко выделяется из ряда женщин прочих сословий» [7, с. 19].

М. Сумцов зазначав, що в основі світогляду слобожан, лежать такі головні переконання, як: любов Бога, до праці, до родини. Автор зазначав, що для українця необхідність працювати, головним чином на землі, це джерело його добробуту. Земельна власність – недоторкана. Головні підвалини життя людини – родина. Молодь необхідно одружувати з молоду «щоб парубок недовго гуляв, не зледащів,

не з'явився нахил до пияцтва та розбишацтва». Існував поділ праці на чоловічу, жіночу та спільну працю. А саме: «чоловіча праця – робити в полі, лагодити двір, вози, придбання дров на зиму, доглядати коней, латати чоботи. Жіноча праця – засадити й полоти огород, варити обід і вечерю, пекти хліб, вимочувати коноплі, прости полотна, прати білизну, годувати дітей, доглядати птицю, мазати хату, всіх обшивати. Спільна праця – збирати хліб на полі, молотити, збирати снопи, гребти сіно, складати стоги й копиці тощо. Українців відрізняє добре ставлення до дітей особливо до дочок – доки вона живе в батьків її бережуть і голублять, бо ніхто не знає, яка її доля спіткає» [11].

Можна сказати, що слобожани ввібрали у собі всі шляхетні риси українського народу і намагалися ствердити своє особисте «я» за рахунок мирної творчої праці, в основі якої було землеробство. Саме риси землероба стали основними при викристалізації ментальності слобожанина: цінність рідної землі та плекання ідеалів селянської родини. Проте постійне сусідство з кочовим світом загартувало дух селянина-землероба, надаючи йому характерних рис воїнів-кочівників: стійкості і незламності, що стають основними за умов боротьби за виживання [2, с. 137].

Ці ідеали впливали й на морально-етичні якості українців, про які писав невідомий автор у «Статистическом обозрении Слободско-Украинской губернии начала XIX столетия»: «Харьковский житель больше имеет опрятности, гостеприимства, вежливости... Из корысти он не унижается. Украинец больше щедр, больше стремителен к познаниям и действительно больше в них успел, особливо духовенство, которое в Слободско-Украинской губернии может служить образцом. Украинец имеет более способностей к художествам, а великороссиянин к ремеслам; здешние места производят множество певчих, музыкантов, живописцев, резчиков» [10].

Продовжуючи думку про творчі здібності українців, знавець слобожанського життя Г. КвіткаОснов'яненко писав: «...в архиерейской, коллегіумской и в частных певческих всегда были отличные голоса... Есть также со способностями к художествам. Из них самоучки живописцы писали иконы в известных церквях, в иконостасах и т. п.

Из живописи предпочитается иконопись. Резчики, упражняющиеся в резьбе иконостасов и церковных украшений, без понятия об архитектурных ордерах, изготовляют колонны, капители, карнизы по всем правилам, не смешивая оников с коринами, как они называют ионический и коринфский стили, не зная об их существовании. Составив рисунок и план иконостаса, работает его так, что знатоки довольны за вкус и чистоту отделки» [5, с. 85].

М. Костомаров, який вчився в Харківському університеті, у статті «Дві руські народності» (1861), порівнюючи українців та росіян – їхній духовний світ, поезію, ставлення до жінок тощо, – визначав такі головні відмінності:

1. Ставлення до релігії: «Великоруси: релігійність їх звернена на практичне виконання християнського добра, але внутрішньої побожності, поетизму в них мало... В Українців бачимо цілком супротивну вдачу: ...в них міцне почуття Божої всеприсутності, душевна скруха, внутрішня розмова з Богом, тайне думання про Божу волю над собою, сердечний порив у світ невідомого, таємного, радісного. Українці дуже богобоязливі, з поетичним напрямом в своїх почуттях.

Великорус силкується визначити свою набожність тим, що виливає потоки слів над роз'яснюваннями назверхніх форм, букви, бере в цьому визначну участь; коли він строго православний, то його православ'я полягає переважно в назверхній стороні; Українець почне виливати своє релігійноморальне почуття, мало коли буде метикувати про богослужіння, врочистість обряду, високе знання, свята тощо.

2. Ставлення до природи: «Великорус мало любить природу, в селян дуже рідко здибаєш на городі квітки – на Україні квітками пишається майже чи не кожний двір хлібороба... Великорус до природи не має нахилу, зовсім байдужий до садів, до квіток, коли не бачить від них прямої користі; недбалий, щоб виростити в своїм подвір'ї яке дерево, а українці люблять садочки і усяку рослину і оздоблюють посадками своє подвір'я. Рідко коли можна здибати Великоруса, щоб спізнавав і відчував красу місцевості, любувався, оглядаючи небо, і впивався б, ні на що не звертаючи уваги, очима

в озеро, освічене сонцем або місяцем, або вдивлявся у блакитну далину лісів, заслухався хором весняного птаства» [6, с. 88–90].

У 1818 році в Санкт-Петербурзі вийшла друком невеличка «Граматика малоросійського наречія» О. Павловського, що містила і характеристику слобідських українців. «Я нашел в них чтото приятное, меланхолическое, отличающее их, может быть, от всех других обитателей земного шара, – писав автор. – Они имеют природную внимательность, остроту, склонность к музыке и способность к песне. Хлебосольность и простота нравов составляют их существенные свойства... К наукам расположены, кажется, с детства, с природы» [7, с. 21].

Ґрунтовний опис регіонально-культурного типу слобожанина дав Філарет (Д.Г. Гумілевський): «Черкаси – взагалі живуть чисто; хати вибілені. Вимиті, прибрані; кожну суботу жінка миє і білить хату, а перед кожним святом обмазує її зовні... хата з трубою і ніколи незабруднена...; помешкання не обнесене глухим двором, не завжди огорожене; сарай для худоби стоїть сам по собі... Хата не так дорога, як російська хата і довговічніша. Одяг охайніше і чистіше, чим на росіянині; лаптів не носить, а ходить у чоботях. Їжа його менш грубіша, ніж у росіянина: він любить переважно рослини; м'яса їсть мало, окрім свинячого сала, яке становить його улюблену страву. Давній мешканець півдня, українець ніколи не бачив, що би природа була йому мачухою. Кращий чорнозем його не потребує складних праць для обробки; луки його багаті, повітря тепле, сади чудові... Українець розважливий ... бійки не побачите; про вбивства не чуто; до крадіжки та шахрайства не схильні... Слобожанин швидше може бути обдурений, чим погодитись обдурити; він чесний і вірний цьому слову ... Українець любить свободу і простір. ...Українець не дозволяє, щоб його ображали грубими словами; він поважає себе...» [14, с. 138].

Усі мандрівники, які подорожували Україною, а відтак і Слобожанщиною, підкреслювали різницю між українцями і росіянами. Особливо яскраво цей контраст виявлявся, коли мандрівник приїздив до України саме із Московії. Так, наприклад, Едвард Кларк, професор Кембриджського університету, писав у своїй книзі «Подорож до Росії,

Криму та Туреччини» (Лондон, 1812): «Ми зустріли валки українців, що різняться під кожним оглядом від інших мешканців Росії. Це дуже шляхетна раса. Вони виглядають кріпкішими та кращими від москалів і перевищують їх у всьому, де лиш може одна кляса людей перевищувати другу. Вони є чистіші, запопадливіші, чесніші, благородніші, ввічливіші, відважніші, гостинніші, побожніші та менш забобонні... Хати на Україні чисті і білі, як в Уельсі...Нарід на Україні нагадує верховинців із Шотландії... За столом українського селянина більша чистота, аніж за столом у московського князя...» [2, с. 138].

Цікаві відомості про Слобожанщину зазначив російський вчений Василь Зуєв, який подорожував Україною за дорученням Імператорської Академії наук (1781–1782 рр.). Він чітко зазначив, що в Харківській обл. народ цілком відмінний від росіян і мовою, і одягом, і звичаями. Особливо від відмітив помешкання харків'ян. Автор пише; «...вони досить розлогі, всі будівлі дерев'яні, вимазані зовні глиною і вибілені; всередині хат дуже чисто» [2, с. 138].

З мандрівників, які відвідали Україну, найбільшої уваги заслуговує праця німецького вченого і мандрівника Йоганна Георга Коля (1808–1878) подорожуючи Слобожанщиною аналізуючи взаємини українців і росіян, вказував на їхні відмінності, наголошуючи на культурній вищості українців над «москалями». «Відраза Українців до Москалів, їхніх гнобителів, є така велика, що це можна назвати ненавистю. Ця ненависть радше зростає ніж послаблюється... Властива Москалям любов до обожнення царя, є для Українців цілковито чужою і незрозумілою. Коли ви не хочете образити Українця, то не смійте говорити йому про завоювання України Московщиною» [2, с. 138].

Таким чином науковці зазначали, що специфічними рисами слобожанської ментальності як органічної частини української ментальності є відкритість до змін і новизни; орієнтація на індивідуальну духовність і цінність окремої успішної життєвої практики; привітність, переважання «сердечного», чутливого начала; схильність до самовираження за допомогою мистецтва та освіти [2, с. 138].

Проте вже з XVIII століття розвій слобожанської культури порушується через зміни в політиці Російської імперії, що набирає сили. Якщо у XVII столітті Московська держава більше піклувалася про оборону

своїх кордонів, що важким обов'язком лягло на слобідських козаків, то у XVIII столітті все більш явним ставало прагнення з боку російського уряду до уніфікації культури, залежність українців всіх станів від російської влади. За часів правління Катерини II на Слобожанщині було ліквідовано козацьке самоврядування, позбавлено місцевих козаків їх прав і привілеїв, зруйновані українські монастирі та храми. За царювання Олександра I, за наказом Святого Синоду 1803 року, заборонялося зведення церков в українському архітектурному стилі. Згідно з низкою наказів церковне будівництво повинно було здійснюватися лише за казенними проектами, розробленими зодчими російської столиці і затвердженими Святим Синодом в Петербурзі. Слобожанщина поступово ставала форпостом русифікації в Україні.

Висновки й перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Отже, серед регіональних осередків в Україні, починаючи з XVII ст., помітну роль відігравала Слобожанщина, де розвиток культури, мистецтва відбувався паралельно із заселенням краю та з усвідомленням своєї автономної етнокультурної цілісності.

Особливості формування Слобожанщини багато в чому було зумовлене історико-політичними подіями, певною географією, культурними традиціями, які стали каталізатором у формуванні певного типу українця-слобожанина.

Свідчення науковців, літераторів, філософів, представників духовництва того час яскраво ілюструють культурно-історичні генези росіян та українців, а також різницю у світосприйнятті двох народностей. У своїх спогадах і нотатках дослідники визначили чотири відмінні критерії, якими відрізняли ментальність двох народів: погляд на громадське життя; на релігію; ставлення до природи; ставлення до жінки.

Викладений у статті матеріал не вичерпує подальші наукові дискусії та досліджень культури Слобожанщини.

Література:

1. Багалея Д.И. Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства. М. : Изд. Импер. об-ва истории и древностей рос. при Моск. ун-те, 1887. С. 244.

2. Жванко Л.М. Краєзнавство Слобожанщини : навч. посібн. Х., 2011. 364 с.
3. Историко-статистическое описание Харьковской епархии. Краткий обзор епархий и монастырей. Изд. в пользу Харьковского приюта бедных девиц духовного звания. Под ред. архимандрита Сергия. Отд. 1. М. : Тип. В. Готье, 1885. С. 3.
4. Історія міст і сіл УРСР Харківської обл. (колектив авторів). К. : Вид-во АН УРСР, 1973. С. 431.
5. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Українці. Історичні, літературно-публіцистичні статті, листи. К. : Наукова думка, 1981. С. 85.
6. Костомаров М. Дві руські народності. Київ-Ляйпциг : Українська накладня. С. 88-90.
7. Паньок Т.В. Слобожанська ікона XII – початку XIX століття. Харків : Іванова, 2008.
8. Слобідська Україна : короткий історико-краєзнавчий довідник. К. : Будівельник, 1994. С. 55.
9. Соловьёв С.М. История России с древнейших времен. В 5 кн. М. : Мысль, 1989. Кн. 3. С. 188.
10. Статистическое обозрение и таблицы Слободской Украинской губернии, 1826. Центральный архив древних актов СССР, ф. 1355, оп. 1-2, ед. хр. 144, 1769-1847 гг.
11. Сумцов М.Ф. Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України. Х. : Атос, 2008.
12. Сумцов М.Ф. Слобожани : історично-етнографічна розвідка. Харків : Союз, 1918. С. 12-13.
13. Таранушенко С.А. Мистецтво Слобожанщини XVII-XVIII століття. Харків : Вид-во музею українського мистецтва, 1928. С. 12.
14. Филарет (Д.Г. Гумилевский). Историко-статистическое описание Харьковской епархии. В 5 т. Т. 1. 1859. С. 144.
15. Шурхало Дмитор. Як Дике Поле стало Слобідською Україною. Назва з екрану. <http://surl.li/etkqu>
16. Яреценко А.П. Харків'яни: хто вони? Х. : Прапор, 2004. С. 72-78.